ANTİKÇAĞDAN GÜNÜMÜZE TARİH YAZILARI- II

EDİTÖR
Doç. Dr. Metin KOPAR

YAZARLAR
Arzu BAYKARA TAŞKAYA
Erdem ÇANAK
Mehibe ŞAHBAZ
Murat KARATAŞ
Olcay TURAN
Selçuk URAL
Sema Akılmak TOPÇU

İKSAD
Publishing House

ANTİKÇAĞDAN GÜNÜMÜZE TARİH YAZILARI- II

EDİTÖR

Doç. Dr. Metin KOPAR

YAZARLAR

Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Erdem ÇANAK

Mehibe ŞAHBAZ

Murat KARATAŞ

Olcay TURAN

Selçuk URAL

Sema Akılmak TOPÇU

İKSAD Publishing House

Copyright © 2021 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2021©

ISBN: 978-625-8061-26-0
Cover Design: İbrahim KAYA
August / 2021
Ankara / Turkey
Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ....1

BÖLÜM I....3

ALEKSANDROS'UN DOĞU SEFERİ BAĞLAMINDA PERS KAPILARI SAVAŞI VE PERSEPOLİS SARAYI'NIN TAHRİBİNE FARKLI BİR YAKLAŞIM....3

Olcay TURAN....3

BÖLÜM II....35

KAZAN HANLIĞINDA RUSYA TARAFINDAN ASİMİLE EDİLEN HANEDAN ÜYELERİ....35

Mehibe ŞAHBAZ....35

BÖLÜM III....55

MİDİLLİ TERSANESİ'NDE FIRKATEYN İNŞASI....55

Arzu BAYKARA TAŞKAYA....55

BÖLÜM IV....87

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA CEBELİBEREKET VİLAYETİ (1925-1929 DEVLET SÂLNÂMELERİNE GÖRE)....87

Erdem ÇANAK....87

BÖLÜM V....127

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ADANA VİLAYETİ (1925-1929 DEVLET SÂLNÂMELERİNE GÖRE)....127

Erdem ÇANAK....127

BÖLÜM VI....177

27 MAYIS DARBESİNE GİDEN SÜREÇTE TBMM'DE TAHKİKAT KOMİSYONU VE SIKIYÖNETİM İLANI TARTIŞMALARI....177

Sema Akılmak TOPÇU....177

Selçuk URAL 181
BÖLÜM VII 203
TÜRKİYE'DE ASKER- SİVİL İLİŞKİLERİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: 1973 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ 203
Murat KARATAŞ 203
BÖLÜM VIII 245
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM VE ÖĞRENCİ OLAYLARI 245
Sema Akılmak TOPÇU 245
Selçuk URAL 245

BÖLÜM VII

TÜRKİYE'DE ASKER- SİVİL İLİŞKİLERİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: 1973 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ[1]

Murat KARATAŞ[2]

[1] Bu çalışma Atlas 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde (28-30 Haziran 2019, Sivas) özet olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

[2]Dr. Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Kayseri/Türkiye, murat.karatas@agu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003- 1174-5828.

GİRİŞ

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçme kararına kadar farklı etmenlerin etkisiyle tek partili bir yaşam sürdü. 1924 Anayasası'nda tek partili hayatı işaret eden, çok partili hayata karşı çıkan herhangi bir madde olmamasına rağmen, 1923-1946 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)[3] ülkeyi tek parti olarak yönetti. Bu dönemde kısa süreli Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası[4] ve Serbest Cumhuriyet Fırkası[5] denemeleri dışında muhalefete izin verilmedi. Parti-devlet birlikteliğinin ortaya çıktığı otoriter tek parti yönetimin kurulduğu bu dönemde, 1924 Anayasasının sahip olduğu çoğunlukçu demokrasi anlayışı pratiğe dökülemedi. Bunun temel sebebi olarak kuruluş döneminin zorlukları olduğunu söylemek mümkündür. Zira yüzlerce yıl kendi halinde yaşamaya alışmış bir toplumun kısa süre içinde modern hayatın gerektirdiği niteliklere kavuşturma yönünde adımlar atılması gerekliydi. Bu noktada başta gündelik hayat olmak üzere toplumun hayatını ilgilendiren her alanda atılan adımların hedefine ulaşmasının yolu olarak otoriterliğin devreye girdiği görülmektedir. Özbudun'unda ifade ettiği gibi *"... Tek partili otoriter bir rejim, zaten doğası gereği olarak iktidarın bir merkezde toplanmasını*"[6] içermektedir. İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde ise 1924 Anayasasını ve o ana kadar pratiğe dökülen demokrasi anlayışını tartışmaya açacak bir

[3]CHP hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Zeki Çevik, Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923), ATAM Yayınları, Ankara, 2002; Hikmet Bila, CHP (1919-2009), Doğan Kitap, İstanbul, 2008; Suna Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976; Ayşe Güneş Ayata, CHP (Örgüt ve İdeoloji), (Çev. Belkıs Tarhan ve Nüvit Tarhan), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

[4]TPCF hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Erık Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (Çev. Gül Çağalı Güven), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992; Ahmet Yeşil, Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.

[5]SCF hakkında detaylı bilgi için Bkz. Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, İstanbul, 1992; Abdülhamit Avşar, Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi, İstanbul, 1998; Cem Emrence, 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

[6]Ergun Özbudun, 1924 Anayasası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 81.

gelişme ortaya çıktı. Bu gelişme 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulması idi[7]. Kurulmasından kısa süre sonra gerçekleşen 1946 erken genel seçimleri ile DP, TBMM'de temsil edilmeye başladı. Bu gelişme ülkenin gerçek anlamda iktidar-muhalefet kavramlarıyla tanışması başka bir deyişle çok partili hayatı tecrübe etmeye başlamasını ifade ediyordu. Burada altı çizilmesi gereken nokta Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili hayata geçme kararında iç ve dış faktörlerin etkisi olmakla birlikte dış faktörlerin daha belirleyici olduğudur[8]. Huntington tarafından "*ikinci demokratlaşma dalgası*"[9] olarak işaret edilen bu süreçte Türkiye, savaştan özgür/demokrat dünyanın galip çıkmasının etkisiyle demokrasiye yönelen ülkelerden birisi oldu.

Diğer taraftan Temmuz 1946 erken genel seçiminin "*açık oy, gizli sayım*" gibi antidemokratik şekilde yapılmasına rağmen, DP'nin TBMM'de muhalefet olarak yer alabilmesi Türk demokrasisi için kayda değer bir gelişmedir. DP, 1946-1950 döneminde tek parti dönemi uygulamalarına muhalefet eden faklı kitlelerin sözcüsü oldu. Başka bir deyişle DP, tek parti tarafından merkezin dışına düşürülen çok farklı kimliklerin bünyesinde topladığı şemsiye görevi gördü. Yargı denetiminde, gizli oy, açık sayım ilkesine uygun gerçekleşen 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP, kendisinin dahi hayal etmediği bir oy alarak iktidara geldi. DP iktidara gelirken yılların tek patisi CHP'de

[7]DP hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004; M. Serhan Yücel, Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001; Tanel Demirel, Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011; Cemal Anadol, Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, Yeniden Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul, 2004.

[8]Türkiye'de çok partili hayata geçiş kararında iç-dış faktörlerin etkisiyle ilgili farklı değerlendirmeler için Bkz.; Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara, 2020; Necdet Ekinci, Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997; Ensar Yılmaz, Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008; Mustafa Çufalı, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara, 2004; Efe Sıvış, Türk Demokrasisinin Sıfır Noktası Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019; Metin Toker, Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu, Akis Yayınları, Ankara, 1971.

[9]Samuel Huntington, Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 38.

muhalefete düştü. DP'nin söz konusu başarısı sadece kendisinden değil daha çok CHP tarafından uygulamaya konulan çoğunluğa dayalı seçim sisteminden kaynaklandı. Bu seçimler CHP'ye sadece seçim sistemi ile seçimlerin kazanılamayacağını gösteren ilk gelişme oldu. DP 1954 ve 1957 seçimlerinden de güçlü bir şekilde iktidar olarak çıktı. DP'nin başarısındaki önemli bir sebep CHP'nin uygulamaya koyduğu seçim sistemini devam ettirmesi idi. Bu seçim sistemi söz konusu seçimlerde DP çoğunluğunun oluştuğu meclisleri ortaya çıkarırken aynı zamanda kendi adayı Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçmesini kolaylaştırdı. Dönem boyunca DP'nin hem yasama organı hem de yürütme organı üzerinde sahip olduğu mutlak hâkimiyeti CHP tarafından tartışma konusu haline getirildi. CHP iktidarın ulaştığı bu mutlak gücün sınırlandırılmasına dönük taleplerde bulunmuşsa da bu yönde istenen bir durum oluşmadı. Bunun sonucu olarak da ülke emir komuta zinciri dışında gelişen 27 Mayıs 1960 darbesini yaşadı.

Muhalefet döneminde DP, CHP'nin antidemokratik yönetim anlayışını eleştirerek iktidar oldu. Ancak kendi iktidarında başta CHP olmak üzere basın, üniversite gibi muhalif kesimlere dönük antidemokratik yollara başvurdu. Aynı şekilde CHP'de iktidarda iken muhalefetin iktidarın sınırlandırılması yönündeki taleplerine kulaklarını tıkarken muhalefete düşünce aynı talepleri kendisi dillendirdiği görüldü. Bu durum, bize söz konusu dönemde gerek CHP gerekse de DP yöneticilerinin tek parti dönemi anlayış ve uygulamalarını terk edemediklerini göstermektedir. Her ne kadar Mayıs 1950'de iktidar seçim yoluyla el değiştirse de on yılın sonunda, DP'nin darbe ile iktidardan uzaklaştırılması, ülkedeki demokrasinin ne denli zayıf ve oturmamış olduğunu göstermektedir.

Mardin'inde ifade ettiği gibi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devam eden temel sorunlardan birisi merkez-çevre kopukluğu idi[10]. Osmanlı'nın klasik dönemi olarak ifade edilen 19. Yüzyıl öncesinde merkez hanedan ve saray tarafından temsil edilirken, modernleşme yüzyılı

[10]Bu denklemde merkez "*siyasi iktidarı fiilen kullanan kişi ve yapılar*" olarak tarif edilirken, çevre ise "*merkezin iktidar kullanımına maruz kalan*" kesimleri ifade etmektedir. Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez – Çevre İlişkileri", Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

olan 19. Yüzyılda asker-sivil bürokrasiyi de bünyesine aldı[11]. Cumhuriyet'i kuran kadronun 19. yüzyıl modernleşmesinin ortaya çıkardığı asker-sivil bürokrasinin içinden gelmesi merkezdeki yapının bürokratik devamlılık şeklinde Cumhuriyet Döneminde de korunduğunu bize göstermektedir[12]. Bu devamlılık siyasi partilerin ortaya çıkışında da görülür. Tarihsel olarak bakıldığında İkinci Meşrutiyet döneminde merkezin temsilcisi durumunda olan İttihat ve Terakki Partisi, Cumhuriyet Döneminde asker-sivil bürokrasiye dayanan CHP olurken söz konusu dönemde çevrenin temsilcisi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi cumhuriyet döneminde TCF, SCF den geçerek DP oldu[13]. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP ile siyasal merkez çevreye doğru kaymaya başladı. Buna karşı merkezin tepkisi ise 27 Mayıs'ta paydaşı durumundaki ordu eliyle yönetime müdahale etmek oldu. Bu anlamda 27 Mayıs'ı, merkezin on yıllık süreçte yaşadığı güç kaybını ordu eliyle yeniden kurmak üzere gerçekleştirilen bir hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmanın konusu vesayetçi demokrasi kavramı ekseninde 1973 cumhurbaşkanlığı seçimi ve bu seçimlerde yaşananlardır. Türkiye, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında vesayetçi demokrasi anlayışıyla tanıştı. Darbe sonrası yürürlüğe giren 1961 Anayasası her ne kadar tepki anayasası özelliği taşısa da cumhurbaşkanlığını klasik parlamenter sistemin gereklerine göre tasarladı. Bu anlamda cumhurbaşkanının tarafsız ve sorumsuz olması ilkesini benimseyen anayasa başbakanın başında olduğu Bakanlar Kurulunu yürütmenin başı olarak kabul etti.
Diğer taraftan 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde gerçekleşen Cemal Gürsel (1961), Cevdet Sunay (1966) ve Fahri Korutürk (1973) cumhurbaşkanı seçimlerinde asker kaynaklı kişilerin cumhurbaşkanlığı makamına gelmeleri anayasanın kendisinden değil, aksine ordunun seçim sürecine "*de facto/fiili*" olarak müdahalede bulunmasından kaynaklandı. Diğer bir deyişle ordunun her üç seçimde

[11]Davut Dursun, "Türk Siyasetinde 'Merkez' ve 'Çevre' Eksenleri Arasında Seyreden Değişim Sürecinde Seçimlerin Rolü", Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 12, 2006/1, s. 124-125.
[12]Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 147-151.
[13]Zülâl Kalkandelen, İdris Küçükömer'in Tezleri İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011, s. 23-24.

süreci yönlendiren ve belirlediği isimlerin cumhurbaşkanlığına gelmesini sağlayan girişimleri sonunda cumhurbaşkanlığı vesayet organına döndü.

Çalışmanın niçin 1973 cumhurbaşkanı seçimini vesayetçi demokrasi ekseninde incelemeyi tercih ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Türkiye, 27 Mayıs'tan yaklaşık 17 ay sonra 15 Ekim 1961'de sandık başına gitti. Seçimler sonrasında oluşan meclisler MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'i yeni bir darbe tehdidi altında cumhurbaşkanı seçti. Bu seçimde SKB cuntasının etkisi açıktır. Öyle ki seçimlerden önce siyasi parti liderleri meclisin açılmasını istiyorlarsa cumhurbaşkanlığı için aday çıkarmamayı ve Orgeneral Gürsel'in adaylığını desteklemeyi içeren Çankaya Protokolü'ne imza koymak zorunda kaldı[14]. Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı seçimi (1966) ise daha farklı bir atmosferde gerçekleşti. 10 Ekim 1965 genel seçimleri sonunda sandıktan %52.9 oy ve 240 milletvekili kazanan Adalet Partisi (AP) tek başına iktidar olarak çıktı. AP'nin elde ettiği bu güçlü halk desteğine rağmen sivil bir ismi kendi adayı olarak değil Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ı CHP ile anlaşarak aday göstermesi ve seçmesi dikkate değer bir karardır. Dönemde yeni darbe girişimlerini önleme adına Sunay'ın AP ve CHP tarafından cumhurbaşkanı seçilmesi bu makama giden yolun Genelkurmay Başkanlığı'ndan geçtiği şeklinde bir anlayışın doğmasına neden oldu. Sonuçta bu anlayış 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bir kriz ortamının oluşmasına neden oldu.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı soru ise şu şekildedir: 1969 genel seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, farklı sebeplerin etkisiyle 12 Mart 1971'de muhtıra ile iktidardan çekildi. Türkiye, bu süreçte meclisin kapatılmadığı, anayasanın ciddi tadilat gördüğü, siyasetçilerin yargılanma ya da hapis yaşamadığı özellikli bir ara rejim dönemi yaşadı. Muhtıra ile iktidardan çekilmek zorunda kalsa da TBMM'de çoğunluğu elinde bulunduran AP cumhurbaşkanlığı makamına sivil bir ismi aday göstermek yerine, CHP ile birlikte başka arayışlar içine

[14]Hikmet Özdemir, Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 155-156.

girdi. Söz konusu arayışlar sonunda emekli bir askeri bu makama getirmek "*zorunda*" kaldı.

Çalışma bu soruyu "*vesayetçi demokrasi*" ve "*çıkış güvenceleri*" kavramları çerçevesinde cevaplamayı amaçlamaktadır. Bu noktada çalışma hazırlanırken kaynakçada gösterilen döneme ait gazete örnekleri, asker-sivil önemli isimlerin hatıraları ve konu ile ilgili araştırma-inceleme eserler gözden geçirilerek elde edilen veriler analiz edildi.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Vesayetçi Demokrasi

Halk tarafından yönetim anlamına gelen demokrasi kavramı, Antik Yunan'daki halk ya da halk kitlesi anlamına gelen "*demos*" ile iktidarı kullanmak ya da egemen olmak anlamına gelen "*kratos*" kelimelerinden türetilir[15]. Bu bakımdan demokrasi, halkın –doğrudan veya dolaylı şekilde- hükümranlığı ya da iktidar kullanımı olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte demokrasinin en ilkel örneğinin görüldüğü Antik Yunan'da "*halk*" kavramının içine çok az sayıda insanın dâhil edilmesi söz konusudur. Bu dönemde halkın karar alma süreçlerine aracısız katılımını ifade eden "*doğrudan demokrasi*" anlayışı az sayıda insan faktörü ile uygulandı[16]. Ancak modernleşmeyle birlikte nüfus artışı, okuma-yazma, şehirleşme vb. faktör halkın taşıdığı anlamı dönüştürürken doğrudan demokrasiyi de uygulamadan çıkardı. Bugün uygulanan demokrasi anlayışı temsili demokrasi anlayışı olup bu anlayışta vatandaşların karar alma süreçlerine doğrudan değil, belirledikleri temsilcileri eliyle katılması durumu söz konusudur. Temsilcilerin belirlenmesi ise, belirli sürelerle yapılan, adil ve serbest seçim süreci sonucunda gerçekleşir.

Temsili demokrasinin özellikleri; hükümet edecek kişilerin seçimle belirlenmesi, seçimlerin adil ve belirli sürede yapılması, vatandaşların ifade özgürlüğüne sahip olması, vatandaşların bilgiye erişiminde kısıt

[15]Manfred G. Schmidt, Demokrasi Kuramlarına Giriş, Çev. M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 16.
[16]Yıldırım Torun, Demokrasi ve Cumhuriyet, Orion Kitabevi, Ankara, 2014, s. 28.

olmaması, vatandaşların haklarını korumak için siyasi parti vb. yapılar kurabilmesi olarak sıralanmaktadır[17].
Diğer taraftan vatandaşların özgür iradesiyle hükümet etme yetkisini elde edenlerin bu yetkisinin ordu ya da başka bir kurum tarafından kısıtlandığında ise "*vesayetçi demokrasi*" anlayışı pratiğe dökülmektedir. Bu noktada vesayetçi demokrasi anlayışı Yazıcı tarafından

> "… İzlenen politikaların eşit, dürüst ve yarışmacı seçimlerle belirlenen karar organları tarafından serbestçe saptanmadığı, karar organlarının politikalarını tespit ederken, ordu gibi halka hesap verme yeteneğinde olmayan kurumların icazetine ihtiyaç duydukları bir siyasal yapı"[18]

olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Çıkış Güvenceleri

Özbudun'unda ifade ettiği gibi otoriter rejimlerin demokrasiye geçişte reform, kopma ve sözleşme şeklinde üç yol izledikleri görülmektedir. Reform yolu; demokrasiye geçiş sürecinin bizzat otoriter yöneticiler tarafından başlatılmasını, kopma; otoriter rejimin halk ayaklanması, dış yenilgi, devrim vb. nedenlerle çökme sonrası yerini yeni bir otoriter yönetime bırakmasını, sözleşme; otoriter rejimin sahipleri ile muhaliflerin uzlaşması sonucunda oluşan durumu ifade etmektedir[19]. Bu tariflerden hareketle 27 Mayıs sonrası darbecilerin 1961 yılında demokrasiye geçiş kararı almalarını reform yolunun örneği olarak görmek mümkündür.

Diğer taraftan otoriter yönetimi reform yolunu takip ederek bırakan yöneticilerin, yönetimden çekilmelerinin karşılığı olarak, kurulacak olan yeni sistemde kendileri için bir takım ayrıcalıklı alanlar oluşturmaya gitmeleri söz konusudur. Literatürde çıkış güvenceleri

---

[17]Robert A. Dahl, Demokrasi Üzerine, (Çev. Betül Kadıoğlu), Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s. 99-100; Coşkun Can Aktan, Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Orion Kitabevi, Ankara, 2017, s. 16-19.
[18]Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012,s. 139.
[19]Ergun Özbudun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 19-36.

şeklinde ifade edilen bu durum sonunda iktidarı terk eden otoriter yöneticilerin kurulacak yeni siyasal düzende iktidardan pay almaları ayrıca söz konusu çevrelerin yeni siyasi düzende etkilerinin sürmesi görülmektedir[20].

Türkiye'nin 27 Mayıs'tan sonraki süreçte yaşadıklarını açıklama noktasında çıkış güvenceleri kavramı oldukça önemlidir. Özbudun çıkış güvenceleri kavramını beş aşamada ele almaktadır: vesayet yetkileri, mahfuz alanlar, seçim sürecinin manipüle edilmesi, askeri rejimdeki kararların geri alınamaması, genel af ya da sorumsuzluk yasaları[21]. Darbe, muhtıra vb. yolla ilerleyen süreçte ordunun etkin olarak yer alacağı birtakım kurumların anayasada yer almasını sağlayarak sivil siyaset üzerindeki etkisini sürdürmesi "*vesayet yetkisi*" şeklinde ifade edilebilir. 1961 Anayasa yapıcısının ülkenin milli güvenlik politikalarının oluşturulmasında anayasal bir kurum olarak düzenlediği Milli Güvenlik Kurulu (MGK) buna dair en önemli örnektir[22]. Sivil siyaset kurumuna ait olması gereken yetkilerin, başka makamlara verilmesine "*mahfuz alanlar*" denilebilir. 1961 Anayasası'nda Genelkurmay Başkanının Milli Savunma Bakanı'na (MSB) bağlanmak yerine Başbakana karşı sorumlu tutulması buna örnektir. İktidar terk eden otoriter yöneticilerin, kurulacak olan yeni sivil siyasi hayatta söz sahibi olmak ve ayrıcalıklarını devem ettirmek amacıyla "*seçimleri kendi lehinde yönlendirmesi*" görülür. Orgeneral Cemal Gürsel'in 1961 yılında cumhurbaşkanı seçilmesi bunun en tipik örneğidir. Bu yazının konusu olan seçimlerde de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in adaylığı aynı düşüncenin devamı özelliğini taşır. Son olarak 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesi gereğince darbe döneminde alınan karar ve uygulamalardan dolayı

[20]Serap Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 24.

[21]Ergun Özbudun, Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller, (Çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 98.

[22]MGK, 1961 Anayasası'nın ve onu hazırlayan düşünce ortamının bir ürünüdür. Sivil hükümetlerle ordu arasında irtibatı sağlamak amacıyla geliştirilmiş, ancak zamanla ordunun gözetim görevini artırarak sistem içindeki ağırlığını yükseltmiş ve siyasi özerkliğini güçlendiren bir kurum haline gelmiştir. Siyaset ve ordu çevrelerini bu tür bir organ arayışına götüren nedenler arasında, içerde seçilmiş iktidara karşı duyulan güvensizlik kadar dış şartların da etkisi vardır. Doğan Akyaz, Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 347-348.

kimse hakkında cezai, hukuki veya mali sorumluluk iddiasıyla Anayasa Mahkemesi de dâhil olmak üzere yargıya başvurulamaması "*askeri rejimdeki kararların geri alınamaması*" ile "*genel af ya da sorumsuzluk yasaları*" anlayışına dönük anlamlı bir örnektir.

2. ATATÜRK'TEN 1973'E CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk birinci cumhurbaşkanımızdır. İsmet İnönü ikinci, Celal Bayar üçüncü, Cemal Gürsel dördüncü, Cevdet Sunay beşinci bu çalışmanın konusu olan Fahri Korutürk ise altıncı cumhurbaşkanımızdır. 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar bu makamda oturan dördü asker, biri sivil kökenlidir, asker kökenli cumhurbaşkanlarının tamamı karacıdır. Bunların hepsi öğrenimlerini askeri okullarda yaparken sivil kökenli Cumhurbaşkanı Bayar özel eğitim görmüştür[23].

TBMM, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'i ilan etti. Anayasa değişikliğinin arkasından cumhurbaşkanı makamı için oylama yapıldı. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tek aday olduğu oylamanın sonucu TBMM İkinci Başkanvekili İsmet Bey (Eker) tarafından Meclis'e şöyle bildirildi.

> "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamaya 158 kişi katılmış ve Cumhurbaşkanlığına, 158 üye oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ni seçmişlerdir."[24]

Bu şekilde cumhurbaşkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Anayasa'da yemin etmeye dönük bir madde olmaması nedeniyle sadece bir teşekkür konuşması yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Anayasası 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edildi. Bu anayasada cumhurbaşkanı seçilen kişinin yapacağı yemin metni yer aldı. Bununla birlikte 1924 Anayasası'nın bazı

[23]Türker Sanal, Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti, Sim Matbaası, Ankara, 1995, s. 5.

[24]M. Serhan Yücel, Çankaya'dan Beştepe'ye Türkiye'de Cumhurbaşkanı Seçimleri, Ülke Yayınları, İstanbul, 2016. S. 25.

maddeleri 10 Nisan 1928 tarihinde değişikliğe uğradığında bunlardan birisi de cumhurbaşkanının yemin metni oldu[25].

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Kasım 1927'de ikinci kez, 4 Mayıs 1931'de üçüncü kez ve 1 Mart 1935'te dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. Gazi Mustafa Kemal Paşa, tek aday olarak girdiği ilk cumhurbaşkanı seçiminde 287 üyesi bulunan meclisin 158 üyesi oylamaya katıldı. Bunların tamamının oyunu alarak sıkıntılıda olsa seçildi. 1927, 1931 ve 1935 meclislerinde üye olarak yer alanlar Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile seçildikleri için bu seçimler sancılı olmadı[26].

Bununla birlikte cumhuriyetin ilanından ölümüne kadar cumhurbaşkanı makamında oturan Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı oldu. Bu yönüyle söz konusu dönemde Atatürk partili cumhurbaşkanı özelliği taşıdı. Onun bu özelliği gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırka (TPCF) gerekse de Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF) tarafından eleştiri konusu yapıldı[27]. Diğer taraftan 1937 sonbaharında Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İnönü'nün yol ayrımına gelmesinde Atatürk'ün, partinin ve hükümetin iç işlerine müdahaleleri önemli bir sebep oldu[28]. Yaklaşık bir yıl siyasi hayatta varlığı söz konusu olmayan İnönü, Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığı süreçte

[25]Cumhurbaşkanı yeminindeki (Md. 38) "*vallahi*" sözcüğü kaldırılarak, yerine "*namusum üzerine söz veririm*" ifadesi konulmuştur. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Kültür Yay., İstanbul, 1998, s. 323.

[26]1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde TBMM üye tam sayısı anayasa kuralı ile belirlenmemiştir. Aksine artan üye seçmen sayısına paralel olarak TBMM üye tam sayısı değişmiştir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanını seçecek çoğunluk da değişmiştir. Tahmin edileceği üzere, Atatürk ve İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını sağlayan seçimler oy birlikçi seçimlerdir. Oy birlikçi siyasal tutum 1927'de başlamakta 1946'da sona ermektedir. Rıdvan Akın, Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimi (1923-2007), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 11-12.

[27]Ahmet Gülen, Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 26-35.

[28]Murat Karataş, "Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı Arifesinde İç Siyasette Birlik Oluşturma Çabası Üzerine Bir Değerlendirme", 5. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi (17 Ağustos 2021, Ankara-Türkiye), (Ed. Mehmet Ali Türkmenoğlu), İksad Yayınevi, Ankara, Eylül-2021, s. 91-92.

onun yerine geçebilecek tek isimdi. Bununla birlikte bu süreçte Atatürk'ün adamları diye anılan çevre özelliklede İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras onun bu makama gelmemesi için yoğun bir çaba içinde oldu. Ancak İnönü'nün uzun Başbakanlığı sırasında ordu içerisinde kendine yakın bir generaller grubu oluşturmuş olması onların bu çabasını sonuçsuz bıraktı.

Atatürk 10 Kasım 1938 günü vefat etti. Onun yerine geçecek tek isim durumundaki İnönü için TBMM'de 11 Kasım 1938 günü oylama yapıldı. Bu oylamada 348 üye oybirliği ile Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü ülkenin ikinci Cumhurbaşkanı seçti[29]. Bundan kısa süre sonra toplanan CHP'nin Birinci Olağanüstü Kurultayında (26 Aralık 1938) Cumhurbaşkanı İnönü, CHP'nin *Değişmez Genel Başkanı*" seçilirken "*Milli Şef*" unvanını da edindi. İnönü, değişmez genel başkan ve milli şef uygulamasını İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçme kararı ile terk edinceye kadar ülkede otoriter bir yönetim oluşturmanın aracı olarak kullandı. 1924 Anayasası cumhurbaşkanının görev süresini ilgili dönem TBMM'nin görev süresiyle sınırlamıştı. Yani her seçim dönemi sonunda oluşan meclisin kendi içinden bir üyeyi cumhurbaşkanı olarak seçmesi prensibi uygulanmaktaydı. Bu prensip gereği 11 Kasım 1938'de ilk kez cumhurbaşkanı seçilen İnönü, 3 Nisan 1939'da ikinci, 8 Mart 1943'te üçüncü ve 5 Ağustos 1946'da dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. İnönü'de kendisinden önceki Cumhurbaşkanı Atatürk gibi seçimlere tek aday olarak girdi[30].

Türkiye'de çok partili hayata geçme kararının ardından Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946 tarihinde Atatürk döneminin son Başbakanı

[29]Cüneyt Arcayürek, Çankaya (Gelenler Gidenler), Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 31.

[30]İnönü'nün karşısına bu seçimlerden dördüncüsünde rakip olarak DP'nin adayı emekli Orgeneral Fevzi Çakmak çıktı. İnönü 388 oy alırken, Çakmak 59 oy aldı. Cumhurbaşkanı seçilen İnönü yemin etmek için meclis kürsüsüne çıktığında DP milletvekilleri ayağa kalkmazdı. CHP milletvekilleri ise İnönü'yü ayakta alkışladı. Bu Türk parlamento tarihinde ilk defa görülen ve DP'lilere göre hileli seçimlere karşı yine DP'lilerin şiddetli tepkilerinin bir tezahürü idi. Mehmet Ali Birand- Can Dündar- Bülent Çaplı, Demir Kırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Can Yayınları, İstanbul, 2016, s. 52; Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 132.

Celal Bayar liderliğinde kuruldu. Bu tarihten 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar muhalefette kalan DP söz konusu seçimin sonunda tek başına iktidar oldu[31]. Bundan sonra DP, ülkeyi on yıl boyunca tek başına yönetirken Celal Bayar da dönemin değişmez cumhurbaşkanı oldu[32]. Muhalefete bulunduğu süreçte cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide bulunmasına karşı çıkan DP, bunu pratiğini seçim sonunda Bayar'ın liderlikten ayrılması ile uygulamaya koydu. Her ne kadar on yıllık süreçte Bayar elinde DP amblemi işlenmiş baston taşısa ya da seçimlerde DP'den milletvekili seçilse de parti başkanlığı ve cumhurbaşkanlığının aynı kişide olması uygulamasından çıkılması oldukça önemli bir gelişmedir.

Bayar, 22 Mayıs 1950'de ilk kez, 14 Mayıs 1954'de ikinci kez ve 1 Kasım 1957'de üçüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. Bayar'ın ilk seçiminde karşısındaki adaylar İsmet İnönü ve Halil Özyörük oldu. İnönü 64 oy alırken Özyörük 1 oy aldı. Diğer seçimlere Bayar rakipsiz girerken DP'nin oyları ile cumhurbaşkanı seçildi. Atatürk ve İnönü'den farklı olarak Bayar, asker değil sivil bir kimliğe sahipti. Yine onlardan farklı olarak süreç boyunca cumhurbaşkanlığının icracılıktan uzak statüsüne bağlı kaldı.

DP dönemi 27 Mayıs 1960 darbesi ile son buldu. Darbeyi gerçekleştiren 38 subay kısa süre sonra Milli Birlik Komitesi (MBK) adını aldı. Darbe sabahında okunan bildiride yapılan hareketin hiçbir kişi ya da grubu hedef almadığı söylenmesine rağmen DP ve meclis kapatılırken 1924 Anayasası uygulamadan kaldırıldı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes başta olmak üzere çok sayıda DP'li tutuklandı. Yassıada'da yaklaşık bir yıllık yargılamanın sonunda Başbakan Menderes ve iki bakan idam edildi.

[31]Türk siyasi tarihinde 14 Mayıs 1950 seçimleri "*Beyaz Devrim*", "*Sandık Devrimi*", "*Sivil İhtilal*" gibi nitelemelerle anılır. Cüneyt Arcayürek, Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 182.

[32]Seçimlerden (14 Mayıs 1950) sonra DP içinde Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük, Reşat Belger'in isimleri Cumhurbaşkanı adayı olarak basında ve parti kulislerinde geçti. Ancak DP grup toplantısında yapılan oylamada 379 oyun 345'ini alan Celal Bayar partinin adayı oldu. Seyfi Öngider, Çankaya'nın Bütün Adamları, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 71.

Diğer taraftan DP dönemindeki yanlış uygulamaların kaynağı olarak 1924 Anayasasını görenler darbe sonrası tepki anayasası olarak 1961 Anayasasını hazırlayarak halkoyuna sundu. Türk milletinden yaklaşık %60 oranında "*evet*" oyu alan anayasa 20 yıllık bir sürecin sonunda gelen 12 Eylül 1980 darbesi ile yürürlükten kalktı. 1961 Anayasa yapıcısı Celal Bayar'a duyduğu tepkiyle yeni dönemde cumhurbaşkanı olması düşünülen kişide aranacak nitelikleri ağırlaştırdı. Buna göre yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı; TBMM'nin birleşik oturumunda ilk iki turda 2/3'lik bir nitelikli çoğunlukla, bunun gerçekleşmemesi halinde 3. turdan itibaren salt çoğunlukla ve 7 yıl süreliğine seçilecek, aday olacak kişi 40 yaşını tamamlamış ayrıca yükseköğrenim yapmış olacak, iki kez üst üste seçilemeyecekti[33]. Sadece cumhurbaşkanı seçilecek kişinin yükseköğrenim yapmış olma şartı bile bize 1961 Anayasa yapıcısının Bayar örneğinde bir kişinin cumhurbaşkanı seçilmesinin yolunu kesme amacı taşıdığını göstermektedir.

Türkiye, 27 Mayıs'tan yaklaşık 17 ay sonra 15 Ekim 1961 tarihinde sandık başına gitti. CHP seçimlerden birinci parti çıkmasına rağmen tek başına iktidar olmadı. Propaganda döneminde kapatılan DP'nin mirasına çıkma iddiasını dillendiren Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) oyların yaklaşık %60'ını aldı. Bu durum söz konusu partilerin koalisyon hükümeti kurma ve cumhurbaşkanını seçme ihtimalini ortaya çıkardığında Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) yeni bir darbe tehdidinde bulundu[34]. SKB cuntası tarafından, siyasi parti liderlerine meclisin açılmasını istiyorlarsa partilerin aday çıkarmayarak orgeneral Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olmasını sağlamaları şart olarak ileri sürüldü[35]. Bu şartlar parti liderlerince meclisin açılması uğruna kabul

[33]Şükrü Karatepe, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.229.

[34]Yılmaz Öztuna ve Ayvaz Gökdemir, Türkiye'de Askeri Müdahaleler, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987, s. 145-146; Erol Maraşlı, Balans Ayarları/Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008, s. 170.

[35]Çankaya Protokolü (23 Eylül 1961) olarak da bilinen bu şartlar dizisi İnönü'nün Başbakan olması, Yassıada mahkûmlarına ve ordudan emekli edilen subaylara af istenmemesi ayrıca 27 Mayıs uygulamalarının tartışma konusu haline getirilmemesi idi. Sadi Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a, C: 3. Doğuş Matbaası, İstanbul, 1977, s. 1039-1040.

edildi[36]. Diğer taraftan Çankaya Protokolüne rağmen AP, CKMP ve YTP'ye ait bir grup milletvekili ve senatör, AP listesinden Samsun bağımsız senatörü seçilen Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanı adayı olmaya ikna etti. Ancak Başgil'in adaylığı MBK üyesi Sıtkı Ulay tarafından ölüm tehdidi ile engellendi[37]. Sonuçta 1961 seçimleri ile oluşan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi 26 Ekim 1961 günü TBMM Birleşik Toplantısı'nda yeni cumhurbaşkanını seçmek için silahların gölgesinde toplandı. Tek aday durumundaki Orgeneral Cemal Gürsel, oylamaya katılan 607 üyenin 434'ünün oyunu alarak ülkenin dördüncü Cumhurbaşkanı seçildi[38].

Darbe sonrası cumhurbaşkanı sorununu bu şekilde halleden darbeciler CHP-AP koalisyon hükümetini kurdurarak başbakanlık koltuğunu İsmet İnönü'ye teslim etti. Bundan sonra ülke 1965 genel seçimleri sonrası oluşacak AP iktidarına kadar iç ve dış politikada yeni sorunlarla yüz yüze geldi. Bu dönemde kısa ömürlü ve zayıf koalisyon hükümetleri iç politikada sosyo-ekonomik sorunları çözemezken 27 Mayıs'ın hedefine ulaşamadığı düşüncesini taşıyan Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in başarısız iki darbe girişimini de yaşandı[39].

AP lideri Demirel 1965 genel seçimlerinde %52.9 oranında oy ve 240 milletvekili kazanarak Başbakanlık koltuğuna oturdu. 1965-1969 döneminde ülkeyi tek başına yöneten Demirel, önceliğini kendi ekonomi politikasını uygulamaya verirken orduyla da ilişkileri iyileştirmeyi hedefledi. Ancak kısa süre sonra Cumhurbaşkanı

[36]Bu süreçte sadece CKMP lideri Osman Bölükbaşı bir süre cuntacılara dirense de siyasi parti liderlerinden gelen baskılar sonunda "*Hayatımın en büyük fedakârlığını yapıp 'evet' diyorum*" şeklinde kendine özgü bir davranış sergilemiştir. Adem Çaylak, Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi, ATAM Yayınları, Ankara, 2010, s. 434.

[37]Ali Fuat Başgil, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 98-102; Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 165.

[38]Hürriyet, 27 Ekim 1961.

[39]Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri hakkında detaylı bilgi için Bkz.; Talat Aydemir, Hatıratım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010; Erdoğan Örtülü, 3 İhtilalin Hikâyesi, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1966; Can Kaya İsen, 22 Şubat - 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal, Tan Matbaası, İstanbul, 1964; Yeşim Demir, Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri, Andaç Yayınları, Ankara, 2017.

Gürsel'in sağlık sorunu nedeniyle görevini yapamayacağı ortaya çıktı[40]. Bu durum onun yerine kimin geleceği sorununu ortaya çıkardı. Zira bu kez AP, TBMM'de tek başına cumhurbaşkanını seçecek güce sahipti. Ancak 1961'den beri bir vesayet rejimi kurmuş olan ordu bu makama kendi içinden bir ismin çıkması düşüncesini Başbakan Demirel'e iletti[41].

Yeni bir darbe tehdidi ile yüz yüze gelen Demirel, CHP lideri İnönü'nün de desteğini alarak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'a Cumhurbaşkanlığı teklifini götürdü[42]. Demirel'in bu süreçte Sunay'a böyle bir teklif götürmesinin temel nedeni 1961 seçimlerinden sonra meclisin açılmasına engel olmak isteyenlere ve Aydemir'in darbe girişimlerine karşı hükümetten yana tavır alması idi[43]. Ancak 1961 Anayasası gereği cumhurbaşkanı adayı olacak kişinin milletvekili ya da senatör olması gerekli idi[44]. Ortaya çıkan bu sorun Başbakan Demirel tarafından cumhurbaşkanlığına vekâlet eden Atasagun'un bir kontenjan senatörünün istifası sonrası Genelkurmay Başkanlığından istifa eden Sunay'ı kontenjan senatörlüğüne ataması

[40]Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hastalığı süresince, 1961 Anayasasının ilgili maddesi uyarınca Cumhurbaşkanlığına, Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun (AP) vekâlet etti. Bu Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Cumhurbaşkanlığının vekâleten yürütülmesinin ilk örneği oluyordu. Süleyman Coşkun, Türkiye'de Politika (1920-1995), Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 27-28.

[41]Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 144.

[42]Demirel yıllar sonra bu teklifin gerekçesini "*AP kitlesi ile darbecileri barıştırmak*" şeklinde ifade etmiştir. Ancak onun bu değerlendirmesi kimi çevrelerce güçlü halk desteğine (%52.87) rağmen iktidar olma isteğini her türlü ilkenin üstünde tutma ve darbe korkusundan kutulamama şeklinde değerlendirilmiştir. Cüneyt Arcayürek, Demokrasi Dur: 12 Eylül 1980, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s. 465; Ömer Çaha, Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler, Profil Yay., Ankara, 2008, s. 258.

[43]Cüneyt Arcayürek, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 90-91.

[44]1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu şeklinde ikili bir yasama organı oluşturdu. Her iki organda bulunanlar halkın oyu ile seçilirken senato içinde kısmen fark vardı. Kendi içinde üç bileşenden oluşan senato doğrudan halk tarafından seçilenler, Cumhurbaşkanı tarafından seçilenler (*Kontenjan Senatörü*) ve ömür boyu senatör (*Tabii Senatörler*) olanlardan meydana geliyordu. Tabii Senatörler MBK başkan ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından oluşurken Kontenjan Senatörünün sistem içindeki yeri 15 kişi ve 6 yıl görev süresi ile sınırlıydı. Faruk Yılmaz, Türk Anayasa Tarihi (1808-2010), İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 157.

şeklinde çözüldü[45]. Bununla birlikte Demirel'in bu tavrı gerek AP milletvekilleri tarafından sivil bir aday bulunamayıp orduya boyun eğildiği şeklinde eleştirilirken Millet Partisi (MP) lideri Osman Bölükbaşı da artık askerlikte çıkılacak en yüksek makamın Genelkurmay Başkanlığı olmaktan çıkarak cumhurbaşkanlığı haline geldiği eleştirisinde bulundu[46]. Sonundan Genelkurmay Başkanlığından istifa ederek Kontenjan Senatörü yapılan Sunay'ın cumhurbaşkanlığı için TBMM Birleşik Toplantısı 28 Mart 1966'da gerçekleşti. Seçim günü ortada iki aday vardı. İlki AP, CHP, YTP, TİP'in önergesi ile ortak aday gösterilen Orgeneral Sunay olurken ikincisi CKMP'nin önergesi ile aday gösterilen bu partinin lideri Alparslan Türkeş idi[47]. Türkeş adaylık gerekçesini "*Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı yapılmasını siyasi rüşvet sayıyoruz. Politikacının korkuyla askere işte sizin başınızı Çankaya'ya getirdik. Cumhurbaşkanı yaptık demelerini doğru bulmuyoruz.*"[48] şeklinde ifade etti. Yapılan oylama sonucunda, oylamaya katılan 532 üyeden 461'inin oyunu alan Sunay, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı seçildi. İkinci aday Türkeş ise 11 oy aldı[49]. Cemal Gürsel'in de seçim sürecine karşı çıkan Osman Bölükbaşı bu süreçte de Genelkurmay Başkanlığından cumhurbaşkanlığına gelinmesi geleneğinin oluşacağı gerekçesiyle itirazını yükseltti[50]. Bu itirazın sonucu olarak MP seçimde CKMP ile Sunay'a oy vermeyen ikinci parti oldu.

[45]Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına giden yolda Kontenjan Senatörü Ragıp Üner istifa ettirilerek Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun tarafından onun yerine senatör olarak atandı. Daha sonra Sunay Cumhurbaşkanı olduğunda vefa göstererek kendisi için istifa eden Üner'i ilk fırsatta kontenjan senatörü olarak atadı. Erol Maraşlı, Çankaya Sancıları Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Yaşananlar, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2017. s. 122.

[46]Erden Eren Erdem, "Cevdet Sunay", Türkiye'nin 1960'lı Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 581.

[47]Selçuk Duman, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri, Berikan Yayınevi, Ankara,2010, s. 326.

[48]Erdoğan Maraşlı, Türkiye'de Askeri Darbe Teşebbüsleri, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2015, s. 226.

[49]Cumhuriyet, 29 Mart 1966.

[50]Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 244-246.

Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı olarak 1966-1973 yılları arasında görev yaptı. Bu dönede AP lideri Süleyman Demirel başbakan olarak ülkeyi tek başına yönetti. Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel 1970'in başına kadar uyum içerisinde çalıştı. Türkiye, 1965-1969 döneminde ortalama her yıl %5 enflasyon ve %7 büyüme ile ekonomide altın yıllarını yaşadı[51]. Ancak Demirel'in 1969 seçimleriyle başlayan ikinci iktidar dönemi ilkine göre başarılı olmadı. Bunda ekonominin bozulması, AP içindeki hizip kavgasının partiyi zayıflatması, artan öğrenci ve işçi olayları, radikal silahlı sol grupların giriştiği eylemler vb. nedenler etkili oldu. Sonuçta ülke 12 Mart sürecine gelirken AP lideri Demirel'de muhtıra ile iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı.

3. ARA REJİM DÖNEMİ VE SONRASI

Adalet Partisi lideri ve Başbakan Süleyman Demirel, 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanı tarafından imzalanan muhtıra ile istifa etti[52]. Muhtıra metninde ülkeyi ekonomik, siyasi ve sosyal karışıklığa sürükleyenin Demirel hükümeti ve Meclisler olduğu ayrıca ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için partiler üstü bir anlayışla inandırıcı bir hükümetin kurulması gerektiği tespiti yapılıyordu. Ayrıca kurulacak hükümetin anarşiyi bitirmesi, ülkenin ihtiyacı olan reformları yapması ve inkılâp kanunlarını uygulayacak nitelikte olması istenildi. Bu önerilerin dikkate alınmaması halinde açık bir darbe tehdidinde bulunuldu[53].

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunduğu istifa mektubunda Demirel, "*Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil*"[54] ifadesine yer verirken mektupta muhtıracılara dönük itham dili kullandığı görüldü. Anayasayı yürürlükten kaldırmaması, meclisleri kapatmaması ve sivil siyasi hayatı yasaklamaması gibi gelişmelerden hareketle muhtıra gerek dönemde gerekse de ilerleyen süreçte "*yarı darbe*"[55] girişimi olarak değerlendirildi.

---

[51]Hulusi Turgut, Demirel'in Dünyası, ABC Yayınları, İstanbul, 1992, s. 270.
[52]Muhtıra metni için Bkz.; Cumhuriyet, 13 Mart 1971.
[53]Sadi Koçaş, 12 Mart Anıları, Cem-May Dağıtım, İstanbul, 1978, s. 680.
[54]Cüneyt Arcayürek, Demirel Dönemi… , s. 366; Kazım Güleçyüz, Süleyman Demirel, İslam-Demokrasi-Laiklik, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 297.
[55]Ergun Özbudun, Çağdaş Türk Politikası… , s. 30.

Muhtıra döneminde (12 Mart 1971 – 14 Ekim 1973) ordunun gözetiminde dört hükümet kuruldu[56]. Bunların ilk ikisi Nihat Erim tarafından kurulurken sonrakiler Ferit Melen ve Naim Talu tarafından kuruldu. Bu hükümetlerin en temel özelliği ordunun güçlü desteğine rağmen kısa ömürlü olmaları idi. Hükümetlerin ömrü ise parlamentoya dayanmama, reformcu ve muhafazakârları bir arada barındırma vb. etmenlerden beslendi.

Cumhurbaşkanı Sunay, 19 Mart 1971 tarihinde CHP'li Nihat Erim'e tarafsız Başbakan nitelemesiyle hükümeti kurma görevi verdi[57]. Ahmad' a göre bu süreçte Erim ismini öne çıkaran şey onun hem CHP hem de AP tarafından kabul edilebilir bir isim olması ayrıca askerlerle iş birliği yapmaya açık olması idi[58]. Büyük çoğunluğu teknokrat isimlerden oluşan Erim Hükümeti, 7 Nisan 1971 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmalarına başladı[59]. Başbakan olarak düzenlediği ilk toplantıda "*Reform Hükümeti*/*Beyin Takımı*" nitelemeleri kullandığı hükümetinin başlıca görevinin anayasanın öngördüğü reformları yapmak olduğunu söyledi[60]. Ancak ülkede yaşanan buhran hali kısa sürede Erim Hükümetinin önceliklerini değiştirdi. Bu değişmenin temel sebebi radikal silahlı sol grupların yaptığı eylemler oldu.

---

[56]Bu hükümetler döneminde 1961 Anayasası'nın üçte biri değiştirilmiş, özel mahkemeler kurulmuş (DGM), üniversiteler zapturapt altına alınmış, sendikalar pasifleştirilmiş, aydınlar susturulmuş, idamla sonuçlanan yargılamalar yapılmıştı. Davut Dursun, Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 200.

[57]Metin Toker, İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 233; Turgut Yılmaz Güven, Demirelli Yıllar (1964-1980), Emel Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 38.

[58]Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 166; İpekçiye göre uluslararası camiada tanınıyor olması, diğer partilerle arasında belli bir mesafe bulunması, İngilizce ve Fransızcaya hâkim olması bu dönemde muhtıracılar nazarında Nihat Erim ismini öne çıkartmıştır. Milliyet, 19 Mart 1971.

[59]Cumhuriyet, 8 Nisan 1971; Hükümetinin meclisten güvenoyu alması üzerine yaptığı kısa teşekkür konuşmasında Erim, 1961 yılından beri hiçbir hükümetin bu kadar oy (321 'Evet') alamadığını belirtmiştir. Nihat Erim, Günlükler (1925-1979), C: 2, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 968.

[60]Muhtıranın da gerekçesini oluşturan reformlar Erim tarafından eğitim, enerji ve tabii kaynaklar, hukuk ve adalet, toprak, yönetim başlıklarıyla ifade edildi. Milliyet, 8 Nisan 1971.

Yine bu dönemde Erim Hükümeti ordudan gelen telkinler sonucunda 1961 Anayasasında kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan değişikliklere gitti. Bu değişiklikler dönemde sol çevrelerce temel insan hak ve hürriyetlerine ciddi darbe vurulması olarak değerlendirilirken başta AP olmak üzere diğer sağ partiler ve ordu tarafından desteklendi[61]. Bütün bunlara rağmen Başbakan Erim, kabinesindeki reformcu ve muhafazakâr bakanların çekişmesi ayrıca AP lideri Demirel'in hükümete dönük siyasi hamlelerinden etkilenerek istifa etti[62].

Aynı gün Cumhurbaşkanı Sunay tarafından tekrar hükümeti kurma görevi verilen Erim, 22 Aralık 1971 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmaya başladı[63]. İkinci Erim Hükümeti de kendisini reformcu olarak niteledi. Ancak ilkinden farklı olarak bu hükümet bünyesinde teknokrat isme yer vermedi. Cumhurbaşkanı Sunay ve muhtıracıların Erim'den güvenliğin sağlanmasını önceleme yönündeki istekleri -ki bunlar sıkıyönetimin uzatılması, Devlet Güvenlik Mahkemesinin (DGM) kurulması ve hükümete kanun hükmünde kararname yetkisinin verilmesi- hükümetle diğer siyasi aktörleri meclisin üstünde güç oluşturulduğu tartışmasına sokarken Erim Hükümetinin de istifasını ortaya çıkardı. İkinci Erim Hükümeti'nin istifasında sıkıyönetim komutanları ve sıkıyönetim mahkemelerinin uygulamaları ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı hakkında verilen kararın etkili olduğu görülmektedir[64].

Erim'in ikinci kez istifası üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, bu hükümetlerde Milli Savunma Bakanlığı görevini üstlenen Ferit Melen'e yeni hükümeti kurma görevi verdi[65]. Melen basına verdiği

[61]Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1969, s. 77.

[62]Başlangıçta hükümette yer almayı düşünmeyen Demirel ilerleyen zamanda, sürecin dışında kalmama, gelişmeleri kontrolünde tutma ve muhtıracıları manipüle etme noktasından hareket etmiş ve başarılı da olmuştur. Hüseyin Demirel, 12 Mart'ın İçyüzü, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 264.

[63]Milliyet, 23 Aralık 1971.

[64]Cumhuriyet, 17 Nisan 1972.

[65]Bu süreçte Melen'e hükümet kurma görevi verilmeden önce Cumhurbaşkanı Sunay tarafından Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye hükümet görevi verilmişti. Mecliste temsil edilen partilerin hepsinden bünyesinde isim bulunduran Ürgüplü hükümeti Cumhurbaşkanı Sunay tarafından 12 Mart Muhtırasının

demecinde, kuracağı hükümetin anarşiyi önleyecek, reformları yapacak bir partiler üstü hükümet özelliği taşıyacağını kamuoyuna duyurdu[66]. Melen Hükümeti, 5 Haziran 1972 tarihinde meclisten güvenoyu alarak çalışmaya başladı[67]. Bu süreçte AP ve CHP Melen Hükümetine üye ve güvenoyu verdi. Bunun temel gerekçesi partiler tarafından genel seçimlerin zamanında yapılması olarak belirtildi. Buna rağmen hükümet programında eğitim, maliye, hukuk ve adalet, maden ve petrol gibi konularda reformlar yapıldıktan sonra seçimlerin yapılacağı ifade edildi[68].

Muhtıra döneminin en önemli uygulamalarından biri olan sıkıyönetim uygulamasına bu hükümet döneminde de devam edildi. Güvenlikçi politika anlayışının en önemli uygulaması 15 Şubat 1973'te Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulması oldu[69]. Yine bu dönemde "*Dernekler Kanunu*" yürürlüğe girerken bu kanuna dayanarak çok sayıda dernek kapatıldı[70].
1973 yılıyla birlikte ara rejim dönemi hükümetlerinden birinin devam ediyor olması cumhurbaşkanlığı seçiminin sıkıntılı geçeceğinin sinyallerini veriyordu. Nitekim siyasi iklimin normalleşmediği bir ortamda TBMM'de cumhurbaşkanı seçimi 13 Mart'ta yapılacak ve Cumhurbaşkanı Sunay 28 Mart'ta görevini seçilen yeni cumhurbaşkanına devredecekti. Bununla birlikte son altı aydır Genelkurmay Başkanlığı koltuğunda oturan Orgeneral Faruk Gürler cumhurbaşkanı olma hesabı yapmaktaydı[71].

---

icaplarına ve cari durumun şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez yaşanan bu durum üzerine Ürgüplü Başbakanlık görevinden istifa etti. Milliyet, 15 Mayıs 1972; Ali Gevgili, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yay., İstanbul, 1987, s. 565.
[66]Hürriyet, 16 Mayıs 1972.
[67]Cumhuriyet, 6 Haziran 1972.
[68]Milliyet, 30 Mayıs 1972
[69]Hürriyet, 16 Şubat 1973.
[70]Cumhuriyet, 2 Aralık 1972.
[71]Muhtıraya imza koyanlardan Batur'un anılarında ifade ettiğine göre 9 Mart 1971'de darbe başarılmış olsa idi Faruk Gürler Cumhurbaşkanı, kendisi Başbakan, Celil Gürkan Başbakan Yardımcısı, Atıf Erçıkan ise Genelkurmay Başkanı olacaktı. Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınları, 1985, s. 233.

AP lideri Demirel'in, "*12 Mart muhtırası bir kişiyi devletin başına geçirmek için verildi*"[72] diyerek eleştirdiği Genelkurmay Başkanı Gürler'i CGP lideri Turhan Feyzioğlu ve yine aynı partiden Başbakan yapılan Ferit Melen açık bir şekilde destekledi. Buna ek olarak ordu içinde Gürler'in cumhurbaşkanı olmasını isteyen güçlü bir grup vardı. Ancak Gürler, kendisinin Genelkurmay Başkanı olmasında başrolü oynayan Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un desteğini alamadı. Bunun temel nedeni olarak Gürler sonrası Genelkurmay Başkanlığı makamına gelememesi söylenmektedir.

Gürler, AP lideri Demirel ve CHP lideri İnönü'nün anlaşmasıyla Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın 1966 yılında önce senatör daha sonra da cumhurbaşkanı yapılması örneğinden hareket ediyordu. Ancak zemin ve şartlar değişmişti. Muhtıra dönemi devam etse de muhtıracıların ordu içindeki etkinliği azalmış, CHP'de Bülent Ecevit liderliğe gelmiş, daha da önemlisi 1973'ün sonbaharında genel seçimler vardı. Dolayısıyla bu seçimlerde ne Demirel ne de Ecevit seçmene muhtıraya imza koyan Gürler'in kendi oyları ile seçilmesini anlatamazdı. Bu nedenle iki liderde süreci sonuna kadar zorladı. Bu noktada örneğin Demirel, "*Türkiye'de yürürlükte olan bir anayasa, bu anayasanın belirlediği bir rejim ve kurallar bütünü mevcuttur. Meclis, kendi hür iradesi ile tercihini yapacak ve cumhurbaşkanını seçecektir*"[73] şeklinde 1973 cumhurbaşkanı seçimlerinin, 1966 cumhurbaşkanı seçimlerinden zor geçeceğini ifade ediyordu.

4. SEÇİM SÜRECİNDE YAŞANANLAR

Türkiye 1973 yılına ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarının daha da ağırlaştığı bir atmosferde girdi. Söz konusu yılın siyaset kurumu için en önemli gündemi genel seçimler gibi gözükse de Mart ayında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi normalleşme açısından hayati önem taşıyordu. 28 Mart 1973 tarihinde mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi doluyordu. Anayasa gereğince cumhurbaşkanının seçimi 13 Mart'ta yapılacak ardından da görev süresi dolan Sunay görevi yeni isme devredecekti. Ancak ortada

[72]Füruzan Tekil, Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 235.
[73]Milliyet, 26 Ocak 1973.

önemli bir sorun vardı. Yeni cumhurbaşkanı -asker mi, sivil mi- kim olacaktı?

Bu arada Ağustos 1972'de ordunun yüksek komuta kademesinde bir değişiklik oldu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç emekliye ayrılırken, onun yerine 12 Mart'a Kara Kuvvetleri Komutanı olarak imza koyan Orgeneral Faruk Gürler getirildi[74]. Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanlığı seçimi ara rejim atmosferinde gerçekleşirken, konunun ortada iki aktörü vardı. Bunlar: siyasi partiler (AP ve CHP) ile ordu + CGP idi. Mayıs 1972'de muhtıracılar tarafından Başbakanlık makamına getirilen Ferit Melen ve partisi CGP, 1966 yılında Cevdet Sunay'ı cumhurbaşkanlığına getiren formülün işleyeceği kanaatini taşıyordu. Zira dönemde Melen ve partisi (Turan Feyzioğlu) varlığını orduya endeksleyerek siyaset yapıyordu[75].Diğer taraftan her ne kadar ara rejim dönemi yaşansa da süreç 1966'da Sunay'ı Çankaya Köşkü'ne taşıma özelliği göstermiyordu. Başbakan Melen, CGP daha da önemlisi Genelkurmay Başkanı Gürler tarafından bu gerçek ıskalanmıştı[76]. Zira 1973'ün sonbaharında genel seçimler yapılacaktı. Bu seçimlerin AP ve CHP arasında geçeceği belliydi. Seçimlerde CHP yeni lideri Bülent Ecevit ve daha halkçı bir söylemle seçmenin karşısına çıkacaktı. Aynı şekilde AP lideri Demirel de seçimlerde yükselen CHP'nin yanında kendisinden ayrılanların kurduğu Demokratik Parti (DP) ile yarışacaktı. Demirel açısından bu seçimlerde halktan alacağı karşılık siyasi hayatının devam edip etmeyeceğini gösterecekti. Dolayısıyla da her iki lider gerek birbirlerine karşı gerekse de Demirel, Ferruh Bozbeyli'nin başında olduğu partiye karşı Gürler'in Cumhurbaşkanlığı seçeneğini düşürmek için strateji geliştirecekti.

---

[74]Özdemir'e göre Orgeneral Faruk Gürler'i cumhurbaşkanlığına getirmek isteyen ordu içinde Gürlerci klik süreci daha önceden hesaplamıştı. Buna göre Gürler'in ilk olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığından Genelkurmay Başkanlığına oradan da Çankaya Köşküne varması sağlanmaya çalışıldı. Hikmet Özdemir, Ordunun Olağandışı Rolü, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 230-231.

[75]Ali Gevgili, a.g.e, s. 617.

[76]Gevgili'ye göre bu süreçte Avrupa Konseyi'nin 22 Ocak 1973 tarihli toplantısında "*Türkiye'de bir an önce 'Kısıtsız' bir demokratik yaşama geçilmesi*" yönünde yaptığı açıklama siyasi partiler ve ordu da yeni dengelerin oluşmasına neden olmuştur. Ali Gevgili, Türkiye'de 1971 Rejimi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1983, s. 468.

Seçim sürecinin temel aktörü durumunda bulunan Demirel bu süreçte iç içe geçen farklı stratejileri hayata geçirdiği görülmektedir. Türk siyasi hayatında pratik sonuçlara dönük düşünmenin en iyi uygulayıcılarından biri olan Demirel bu dönemde söz konusu yönünü en net şekliyle gösteren örnekleri ortaya koymaktan çekinmedi[77]. Demirel ilk olarak mevcut Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılması yönünde ordudan gelen telkinlere karşı çıkma ve Anayasa ile demokrasiden yana tavır koyma şeklinde bir strateji uyguladı[78]. Demirel'e göre ülkede mevcut olan bir anayasa, bu anayasanın öngördüğü bir rejim ve kurallar bütünü bulunuyordu. Dolayısıyla meclis dışarıdan gelecek her türlü etki karşısında kendi hür iradesi ile cumhurbaşkanını seçecekti. Bununla birlikte dönemde TBMM Başkanlığı yapan Avcı'nın hatıratında ifade ettiğine göre Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Turgut Sunalp'in evinde yenilen akşam yemeğinde komutanlar kendisine yeni cumhurbaşkanında bulunması gereken nitelikleri bildirmişlerdi. Buna göre; bilgisi, fizik yapısı bakımından temsile layık, resmi ve özel hayatında şaibe olmayan, dokunulmazlığı devre sonuna bırakılmayan, 12 Mart muhtırasını reddetmemiş, sivil veya asker birisi ki, biz asker tercih ediyoruz, Yassıada'ya girip çıkmış olmayan birisi olmalı idi[79]. Görüldüğü gibi siyaset kurumunun içine düştüğü zafiyet ordunun durumdan vazife çıkarması sonucunu doğurmuştu. Daha partiler görüşlerini açıklamadan, adaylık süreci başlamadan ordu duruma

[77]Demirel zamanın ruhunu anlayıp ona göre davranmayı kendisine şiar edinmiş, bu uğurda prensiplerini bir kenara bırakmaktan çekinmeyen siyasetçi tipinin kusursuz bir örneğiydi. Murat Arslan, Süleyman Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 10.

[78]Demirel bu stratejiyi 1973 yılının Ocak-Mart döneminde uygulamıştır. Söz konusu dönemde AP'nin yayın organı durumunda olan Son Havadis gazetesinde yer alan manşetler bu stratejiyi açık şekilde ortaya koymaktadır. "*Demirel: Meclis hür iradesiyle hareket edecektir*." Son Havadis, 26 Ocak 1973; "*Hiç kimse anayasanın üstünde olmamalıdır.*" Son Havadis, 28 0cak 1973; "*Bunalımı demokrasiyi güçlendirerek aşacağız*" Son Havadis, 5 Şubat 1973; "*Demirel: Cumhurbaşkanlığı için yetkili merci TBMM'dir*" Son Havadis, 16 Şubat 1973; "*Cumhurbaşkanlığı seçimi halkın iradesini yansıtmalı*", Son Havadis, 19 Şubat 1973.

[79]Görüşmede Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler "*Biz asker, sivil ayırmayız, asker tercih ediyoruz. Mevcudun uzatılması en iyisidir*" şeklinde görüş bildirmiştir. Sabit Osman Avcı, Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım, Kaya Matbaası, İstanbul, 1999, s. 171.

müdahil olmuş ve cumhurbaşkanının asker kökenli birisi olması konusunda partilere üstü örtülü de olsa dayatmalara başlamıştı. Bu dayatmaların en önemlisi 27 Şubat'ta üç kuvvet komutanının Cumhurbaşkanı Sunay'a tercihlerinin kendisinin görev süresinin uzatılması bu mümkün olmazsa tercihen bir asker olduğu şeklinde gelişmişti[80].

Cumhurbaşkanı Sunay 28 Şubat – 2 Mart 1973 tarihlerinde TBMM'de grubu bulunan siyasi parti liderleriyle tek tek görüşerek onlardan sürece dönük görüş ve önerilerini aldı[81]. Toplantı sonrası DP lideri Bozbeyli, basının Gürler ile ilgili sorduğu sorulara "*Gürler'in adı geçmedi diyemem*"[82] şeklinde cevap vererek istenilen ismi kamuoyuna duyuruyordu.
Cumhurbaşkanı Sunay, siyasi parti liderleriyle olan görüşmeleri tamamladıktan sonra ilk olarak kuvvet komutanları ile daha sonra da sırasıyla Genelkurmay Başkanı Gürler ve Başbakan Melen ile görüşür. Bu görüşmeler sonrasında ortaya çıkan yol haritası: 1966 yılında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay'ı Çankaya Köşkü'ne çıkaran yol haritası idi. Yani Genelkurmay Başkanı Orgeneral Gürler ilk olarak görevinden emekli olacak ardından Cumhurbaşkanı Sunay tarafından Kontenjan Senatörlüğüne atacak sonrasında da TBMM'nin Birleşik Oturumunda cumhurbaşkanı seçilecekti.

Bu şekilde varılan kararı hayata geçirmek için Genelkurmay Başkanı Orgeneral Gürler 5 Mart 1973'te emeklilik dilekçesini işleme koydu[83].

---

[80]William Hale, 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 178.

[81]Cumhurbaşkanı Sunay'ın liderlerle görüşmelere başladığı gün basında CHP lideri Ecevit'in parti kurmaylarıyla birlikte 14 Şubat'ta komutanların düzenlediği toplantıya katıldığı yönünde haber çıktı. Ecevit bu görüşmede Cumhurbaşkanlığı konusunun da görüşüldüğünü ancak Cumhurbaşkanı'nın kim olması gerektiğine dönük "*herhangi bir telkinde bulunulmadığını*" söyledi. Cumhuriyet, 28 Şubat 1973; Bu süreçte basında cumhurbaşkanı adayı olarak Faruk Gürler, İsmet İnönü, Hakkı Ketenoğlu, Osman Sabit Avcı ve Tekin Arıburun isimleri geçiyordu. Hürriyet, 19 Şubat 1973.

[82]Milliyet, 1 Mart 1973.

[83]Bu süreçte Gürler'in cumhurbaşkanlığını net bir şekilde destekleyen Cumhuriyet gazetesi "*Gürler'in başkan olması katileşti*" manşeti ile çıkarken Hürriyet ise, "*Gürler Ordudan Ayrıldı*" manşeti ile çıkıyordu. Cumhuriyet, 6 Mart 1973; Hürriyet, 6 Mart 1973.

Gürler'in kontenjan senatörlüğüne atanması ise aynı zamanda Milli Savunma Bakanı da olan Mehmet İzmen'in senatörlük görevinden istifa etmesi sonrasında gerçekleşti. Aynı gün Gürler'den boşalan Genelkurmay Başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Semih Sancar getirilirken Sancar'dan boşalan makama da Orgeneral Eşref Akıncı getirildi[84]. Senatörlüğe ataması yapılan Gürler, yemin ettikten sonra seçim için kulis faaliyetlerine başladı. Ancak aynı gün siyasi partilerden de itirazlar yükseldi. CHP lideri Ecevit

> "(…) şu anda, Genelkurmay Başkanlığı'nı yürüten bir komutan parlamentoda bir seçim mücadelesine girmeden önce, seçilebilme olanakları ciddi olarak araştırılmadan adaylığı kesinleştirilmeye çalışılmaktadır. Temenni ederim ki parlamento içinden uygun nitelikte bir kimsenin seçilmesi olanağı sonuna kadar denenmedikçe veya parlamento çoğunluğunun görüş birliği saptanmadıkça parlamento dışından bir değerli kimsenin adaylığı için harekete geçilmez"[85]

şeklinde konuşurken DKP lideri Bozbeyli de Gürler'e destek vermiyordu. Bozbeyli, parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin el ele vererek duruma sahip çıkmalarını istiyordu. Bozbeyli,

> "Meclis dışından bir zatın senatoya üye seçilmesi hukuki bir işlemdir. Meclisin aynı zatı cumhurbaşkanı seçmesi de hukuki bir işlemdir. Ancak bu gelişme tarzının vatandaş vicdanında bir eziklik yaratacağı ve demokratik teamüllerin yenildiği havası yayılabilir"[86]

sözleriyle patisinin Gürler'e karşı çıktığını ilan ediyordu.
Görüldüğü gibi 13 Mart 1973 günü TBMM birleşik toplantısında cumhurbaşkanını seçmek için toplandığında siyasi partilerin tavrı ortaya çıktı. Bu partilerden AP 12 Mart'ın rövanşını almak, CHP anti-demokratik baskılara boyun eğmemek ve DP ise askerin uzantısı olarak görünmemek için Gürler'e oy vermeme kararı aldı. Bununla birlikte ilk turla birlikte hem AP'den hem de CHP'den Gürler'e oy verildiği görüldü.

[84]Muhsin Batur, a.g.e, s. 415; İhsan Tombuş, Politikada 41 Yıl (1946-1987), İzgi Yayınları, 1997, Ankara, s. 237.
[85]Cumhuriyet, 8 Mart 1973.
[86]Milliyet, 8 Mart 1973.

AP'li Başkan Sabit Osman Avcı 13 Mart 1973 tarihinde TBMM Birleşik Toplantısını açtığında cumhurbaşkanlığı için üç aday vardı. Bunlar Tekin Arıburun (AP), Ferruh Bozbeyli (DP) ve Faruk Gürler (Asker) idi[87]. Bozbeyli partisinin yetkili organları tarafından aday gösterilmesine rağmen Arıburun partisinin yetkili organları tarafından aday gösterilmedi. Gürler ise ordunun adayı olarak ortaya çıktı. Ancak ilk sonuçlarla birlikte durumun öyle olmadığı görüldü.
CHP'nin parti olarak katılmadığı[88] oylamada dinleyici locaları yüksek rütbeli general ve amirallerle doluydu. Alt rütbeli subaylarsa meclis koridorlarında dolaşıyordu. Ancak iki önemli komutanın dinleyici locasında olmaması oy kullanacak milletvekili ve senatörlerin gözünden kaçmıyordu. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Kurmay Başkanı İrfan Özaydınlı'nın olmaması siyasiler tarafından ordu içinde anlaşmazlığın olduğu şeklinde yorumlanıyordu[89].

Cumhurbaşkanının TBMM Birleşik Oturumunda ilk iki turda 2/3 çoğunlukla (423 oy), bu çoğunluğun sağlanamaması halinde ise salt çoğunlukla (318 oy) seçilmesi bekleniyordu. AP ilk iki turda olmasa da üçüncü turda istediği ismi Çankaya Köşkü'ne çıkarabilecek çoğunluğa sahipti. Bununla birlikte CHP'nin Meclis ve Senatoda 115 sandalyesi dikkate alındığında, Ecevit'in muhalefet ettiği bir adayın da ilk iki turda seçilmesi mümkün değildi. Aslında seçim sürecinde Demirel'e karşı DP'nin tavrı Ecevit'i anahtar durumuna getiriyordu.

---

[87]Cumhuriyet, 14 Mart 1973; Gürler, CHP'den ayrılarak bağımsız kalan Sivas Milletvekili Mustafa Kemal Palaoğlu ile aynı zamanda Milli Eğitim Bakanı da olan kontenjan senatörü Sabahattin Özbek tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterilmişti. Orhan Tokatlı, Kaybolan Yıllar (1961-1973), Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 497.

[88]CHP MYK'nda yapılan toplantıda seçimin bir siyasi kriz halini alabileceği ayrıca partinin sayısal gücünün Cumhurbaşkanı seçmeye yetmediği gerekçesiyle seçimlere katılmama kararı 46'ya karşı 48 oyla alındı. Ancak alınan bu karara Genel Sekreter Kırıkoğlu "*Partiye anayasa suçu işlettiremezsiniz. Anayasa son derece açıktır. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde grup kararı alınamaz*." şeklinde itiraz ederek bir grup milletvekili ile oylamalara katıldı. Bu durum onun ilerleyen süreçte görevinden ayrılmasıyla sonuçlandı. Tanju Cılızoğlu, Kâmil Kırıkoğlu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 227.

[89]Rasim Cinisli, Bir Devrin Hafızası, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 353; Cengiz Sunay, Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası), Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 179.

Bu şartlar altında yapılan seçimin birinci turunda Arıburun 282, Gürler 175, Bozbeyli 45 oy aldı. İkinci turda Arıburun 284, Gürler 176, Bozbeyli 47 oy aldı. "*Bu iş bugün bitirilmelidir. Faruk Gürler seçilmelidir. Birlikler harekât halindedir. Seçmezseniz çok şeyler olacaktır*" tehditlerinin savrulduğu atmosferde yapılan üçüncü turda Arıburun 285, Gürler 186, Bozbeyli 47 oy aldı. Dördüncü turda Arıburun 276, Gürler 200, Bozbeyli 48 oy aldı. Bu şekilde hiçbir aday salt çoğunluğu (318 oy) sağlayamazken, TBMM Başkanı Avcı Meclis Oturumunu ertesi gün toplanmak üzere kapattı[90].

Sürpriz olarak değerlendirilen bu sonuçlardan sonra komutanlar, Başbakan Melen ve Cumhurbaşkanı Sunay yeni bir formül arayışına girişti. İlk akla gelen formül ise anayasa da değişiklik yaparak mevcut cumhurbaşkanının görev süresinin uzatılması oldu. 5. ve 6. turlarda da sonuç alınamaması üzerine Arıburun ve Gürler adaylıktan çekildi[91]. Bununla birlikte DP lideri Bozbeyli adaylıktan çekilmediği için oylama süreci devam etti. Karpat'a göre Gürler'in 12 Mart öncesindeki karanlık/karmaşık ilişkileri cumhurbaşkanı seçilmemesindeki temel neden olarak öne çıkmıştı[92].

Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar başkanlığında toplanan 16 orgeneral ve 1 oramiral durum değerlendirmesi yaptı. Değerlendirme sonucunda 17 oyla Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılması kararı alındı. Buna göre uzatma formülü gündeme girmeden önce AP ve CHP liderlerine sızdırıldı. Bunun gerçekleşmemesi halinde ordunun Faruk Gürler ve Nihat Erim isimlerinden biri için ısrarcı olacağı kendilerine

[90]Hürriyet, 14 Mart 1973.

[91]Gürler gerekçe göstermezken, Arıburun TBMM'yi zor durumda bırakmamak için adaylıktan çekildiğini açıklıyordu. Milliyet, 21 Mart 1973; Cindoruk'a göre, Gürler'in cumhurbaşkanı seçilememesinde; basını da yanına alarak Gürler ekibinin dayatma yoluyla meclise açıktan baskı kurmasının, o baskının milletvekilleri ve senatörlerin onurunu kırıcı bir etki göstermesinin büyük etkisi vardır. Keza Fahri Korutürk alternatifi çıkınca, ordunun da bir kesimi (Muhsin Batur), Gürler'in arkasından çekilmiştir. Askerle tam anlamıyla karşı karşıya gelmemek için medeni bir asker olan Korutürk bulunmuş ve seçilmiştir. Davut Dursun, 12 Mart, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, s. 150.

[92]Kemal H. Karpat, Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012), (Yay. Haz. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 305-206.

bildirildi[93]. Bu iki isimde Demirel ve Ecevit tarafından istenilmeyen isimlerdi. Bu nedenle AP ve CHP liderleri Sunay'ın görev süresinin anayasada yapılacak bir değişiklikle uzatılması ve cumhurbaşkanı seçimlerinin ertelenmesi için harekete geçti. AP lideri ve 303 üyenin imzasını taşıyan anayasaya geçici 23. madde eklenmesine ilişkin teklif TBMM'ye sunuldu. Hızlı bir şekilde komisyondan geçen anayasa değişikliği teklifi 22 Mart 1973 tarihinde TBMM'ye geldi. AP ve CHP'nin TBMM'de 323 oyu vardı. Yani teklif rahatlıkla kabul edilecekti. Ancak ilginç bir şekilde teklif 2/3 oranın karşılığı olan 300 oy yerine 229 oy aldığı için reddedildi. Oylamaya 58 üye katılmazken, 81 üye ise hayır oyu verdi[94]. Bu gelişme üzerine AP ve CHP liderleri teklifin tekrar meclise geri gelebilmesi için senatoda görüşülmesi adımını attı. 25 Mart 1973 tarihinde senatoda yapılan oylamada 123 oy alması gereken teklif 104 oy alarak reddedildi. Oylamaya 22 üye katılmazken, 51 üye ise hayır oyu verdi[95].

Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresini uzatamayan AP ve CHP liderleri yeni aday arayışına girişti. Bu süreçte CHP lideri Ecevit AP lideri Demirel'e Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan ismini teklif etti. Bu teklifin Demirel tarafından kabul edilmesi üzerine iki lider Cumhurbaşkanı Sunay'dan Taylan'ın adaylığı için kontenjan senatörlüğü uygulamasını devreye sokulmasını istedi. Ancak onların bu isteğini Cumhurbaşkanı Sunay 28 Mart'ta görev süresinin dolacağı söyleyerek reddetti[96]. Bundan sonraki süreçte Taylan ismine ordunun ilgi göstermemesi onun seçilme ihtimalini ortadan kaldırdı.

---

[93]Şeref Bakşık, CHP ile Bir Ömür, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 397-398.
[94]Cumhuriyet, 23 Mart 1973.
[95]Oylamanın reddinde CHP eski lideri İnönü'nün konuşması etkili olmuştu. İnönü konuşmasında, "*Bu kanun aslında Cumhurbaşkanlığındaki zatın müddetini uzatmak için getirilmiştir. Bunu yapamayız. Müddetini dolduran insan bırakmasını bilmelidir. Bu gibi halleri tertiple halletmek siyasi hayatın en büyük ayıbıdır. Uzatılırsa ne yapacak? Şimdiye kadar yaptıklarına devam edecek… Siyasi hayatta küçük tertiplerle muvaffak olma ihtimali yoktur. Bu kanun, tertiple memleketi idare etmek usulünü teşvik ediyor. Cumhurbaşkanı şerefi ile görevinden ayrılmasını bilmelidir*." şeklinde senatoya hitap etmişti. Milliyet, 26 Mart 1973; Kâmil Karavelioğlu, Bir Devrim İki Darbe (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül…), Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s. 245.
[96]Cumhuriyet, 27 Mart 1973; Ertuğrul Günay – Altan Tuna, Muhtıradan Darbeye Türkiye'de Siyasetin Açıklamalı Kronolojisi (1971 – 1982), Literatür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 60.

Bu şekilde Taylan formülünün de gerçekleşmemesi üzerine AP, diğer siyasi partilere üç öneriyle gitti. Bu öneriler erken seçim, parlamento içinden bir ismin aday gösterilmesi ve cumhurbaşkanını doğrudan halkın seçmesi şeklinde idi. Bu önerilerin tamamı DP tarafından Demirel'in samimiyetsiz davranışının bir örneği denilerek reddedilirken CGP ve CHP tarafından "*meclis içinden bir aday önerisi*" kabul edildi[97]. Bunun üzerine Demirel-Ecevit görüşmesinde Demirel cumhurbaşkanı adayı olarak Fahri Korutürk, Naim Talu ve Sabahattin Öztürk isimleri önerdi. Ecevit bu isimlerden Talu ile Özbek'i reddederken, Korutürk üzerinde anlaşılabileceğini bildirdi[98].

CHP lideri Ecevit'in olur demesinden sonra AP'nin yetkili isimleri tarafından Korutürk'e cumhurbaşkanı adaylığı teklifi yapıldı[99]. Korutürk, Gürler örneğinden hareketle aynı durumuna düşmemek için kendisinin mümkünse tüm partiler tarafından ortak aday gösterilmesi şartını öne sürdü. Bu şart AP, CHP ve CGP'nin kendisini ortak önerge ile cumhurbaşkanlığına aday göstermesiyle yerine getirildi. Nihayet 6 Nisan 1973 tarihinde TBMM Başkanı Avcı 15. oturum için toplantıyı açtığında ortada iki aday vardı. Bunlar: Fahri Korutürk ve Ferruh Bozbeyli. Oylama sonucunda Bozbeyli 51 oy alırken, Korutürk, oylamaya katılan 557 üyenin 365'inin oyunu alarak Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı seçildi[100]. Korutürk'ün seçilmesini Demirel

[97]AP'nin cumhurbaşkanını doğrudan halkın seçmesi yönündeki teklifine CHP lideri Ecevit bu teklifin yeterince açık olmadığını belirterek "*Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, değişik bir sistemdir. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiği takdirde, yetkilerinin de genişletilmesi gerekir. Bu teklif yapılırken, bu durum göz önünde tutulmuş mudur, bilmiyoruz*" itiraz etmişti. Cemal Fedayi - Vasfiye Çelik, "12 Mart Döneminde CHP: Sol CHP'nin Darbe İle İmtihanı", Sosyal Demokrasi Okumaları, Ed. İbrahim Sarıtaş, Orion Kitabevi, Ankara, 2012, s. 246-247.

[98]Murat Okçu-Mehmet Aktel, "İrade Savaşı: Altıncı Cumhurbaşkanlığı Seçimi", SDÜ İİBF Dergisi, C: 6, S: 2 (2001), s. 233-251.

[99]Demirel yıllar sonra Korutürk'ün aday gösterilmesini "*O günkü şartlar içinde en iyi kim cumhurbaşkanı olabilir değil, kimi yaparsak bu durumu ortadan kaldırabiliriz? Ve gittik Sayın Korutürk'e talip olduk… Müstakimdir, anti-komünisttir, anti-militaristtir diye getirdik… Bizim 312 reyimiz vardı. Ayrıca Halk Partisi de yorulmuştu. Biz de yorulmuştuk.*" şeklinde değerlendirmiştir. Cüneyt Arcayürek, Çankaya'ya Giden Yol (1971-1973), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 523.

[100]Yılmaz Öztuna - Ayvaz Gökdemir, a.g.e, s. 184.

"*Demokrasi parlak bir sınav verdi.*" şeklinde değerlendirirken Ecevit ise "*Artık düzlüğe çıktık.*" tarzında yorumlamıştı[101].

Buraya kadar söylenenleri özetlemek gerekirse, 1973 cumhurbaşkanlığı seçimine asli aktörlerin parçalı yapıları damgasını vurdu. Seçimin asli unsuru AP, CHP ve ordu olurken, CGP, DP ve basın ise tali unsur oldu. Demirel'in orduya ve kendi partisinden ayrılan DP'ye karşı tutumu, CHP'nin yeni lideri Ecevit'in partisini yeni bir söyleme kavuşturma isteği, ordu içinde Muhsin Batur dengesi süreci etkileyen faktörler oldu.

Seçim sürecini en hafif hasarla atlatan AP lideri Demirel oldu. Bu süreçte Demirel, 12 Mart'ın rövanşını alıyor görüntüsünü kitlelere çok güzel bir şekilde pazarladı. Cizre'nin de ifade ettiği gibi aslında Demirel için cumhurbaşkanının asker kökenli olup olmamasından ziyade kendisine karşı olumsuz fikirler beslememesi önemliydi. Bunun sonucu olarak 12 Eylül 1980'e giden süreçte Demirel, ordu üst yönetiminin mümkünse AP'ye yakın isimlerden oluşması, bunun mümkün olmadığı durumlardaysa en azından karşıt kişilerden kaçınılması stratejisi hayata geçirdi[102].

Seçim sürecinde CGP ve DP liderleri kaybeden oldu. Özellikle DP lideri Bozbeyli, kamuoyunda oldukça düzgün olan imajına rağmen Demirel'e karşı yerinde ve zamanında esnemeler yapamaması merkez sağ seçmende umutsuzluğa sebep oldu. Aynı şekilde CGP lideri Feyzioğlu, parlamentodaki sayısal durumuna bakmadan Faruk Gürler'i destekleyerek siyasi gelecek oluşturmaya çalıştı. Ancak bu seçeneğin düşmesi sonrasında sürecin dışında kaldı.

1973 cumhurbaşkanı seçiminin kaybedeni asker (Gürler) olurken, kazananı da eski bir asker (Korutürk) oldu. 1961 Anayasası TBMM içinden bir cumhurbaşkanı öngörse de bu anayasa döneminde seçilen Gürsel, Sunay ve Korutürk halkın oyu ile TBMM'ye girmedi. Korutürk halkın oyu ile değil, anayasanın cumhurbaşkanına verdiği yetkiyle senatör oldu. Eski bir kuvvet komutanının cumhurbaşkanı seçilmesi ordunun siyaset üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

[101]Cumhuriyet, 7 Nisan 1973.
[102]Ümit Cizre, AP-Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 102-103.

Diğer taraftan 1973'te Genelkurmay Başkanlığı makamına getirilmediği için Gürler'e desteğini çekerek seçimin kaderini belirleyen Orgeneral Muhsin Batur, Korutürk'ün görev süresi dolduğunda CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı olurken karşısına AP Orgeneral Faik Türün'ü aday olarak çıkartıyordu. Bu durum bile bize dönemdeki asker-sivil ilişkilerinin ne kadar girift olduğunu gösteren ilginç bir örnektir.

SONUÇ

DP'yi 27 Mayıs darbesi ile iktidardan uzaklaştıran darbeciler kısa süre içinde TBMM'yi ve DP'yi kapattı. Buna ek olarak darbeciler çoğunlukçu demokrasi anlayışına dayanan 1924 Anayasasını yürürlükten kaldırırken yerine çoğulcu demokrasi anlayışına dayanan 1961 Anayasasını yürürlüğe koydu. Türk anayasa tarihi içinde 1961 Anayasası'nın temel özelliği kişi hak ve özgürlüklerini genişletmesidir. Söz konusu anayasa çoğulcu toplum yapısının oluşumu ve gelişimi için yeni adımlar attı. Bu adımlara örnek olarak meslek odaları, sendikalar ve siyasi partilerin anayasa da yer alması gösterilebilir.

Diğer taraftan 1961 Anayasası çoğulcu demokrasi anlayışına rağmen sivil siyasi hayat üzerinde orduya imtiyazlar tanıyan hükümler taşıdı. Bu yönüyle 1961 Anayasası ikircikli bir görünüme sahip oldu. Kanaatimizce bu durumun temelinde 27 Mayıs'ın da sebeplerinden biri diye gösterilebilecek "*merkez-çevre*" ayrımı bulunmaktadır. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonunda sivil-askeri bürokrasinin oluşturduğu "*merkez*" iktidardan uzaklaştı. Bu yapı 1961 Anayasasının hazırlanmasında etkin olurken yeni kurulan düzende varlığını koruyacak araçları da anayasal kurum haline getirdi. Diğer bir şekilde söylemek gerekirse DP'li yıllarda iktidardaki etkinliğini yitiren sivil-asker bürokrasi darbe sonrası dönemde askerlere iktidardan pay almalarını sağlayacak düzenlemelere anayasa da yer verdi. Literatürde "*çıkış güvenceleri*" olarak tanımlanan düzenlemelere MGK'nın kurulması, Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu olması, tabii senatörlük uygulaması örnek gösterilebilir.

Görüldüğü gibi "*çıkış güvenceleri*" 1961 Anayasasında açık bir şekilde düzenlenmiş ancak cumhurbaşkanlığı için herhangi bir tasarrufta bulunulmamıştı. Bununla birlikte söz konusu anayasanın

uygulama döneminde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçim süreçlerinde bu makam, anayasanın öngörmediği bir şekilde, ordunun kontrolüne girdi. İlk olarak 27 Mayıs sonrası darbenin lideri Orgeneral Cemal Gürsel silahların gölgesinde cumhurbaşkanı seçildi. İkinci olarak AP ve CHP liderleri tarafından 1966 yılında yeni darbe tehditleriyle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçildi.

Demirel liderliğindeki AP, 1969 seçimlerinde oy yitirse de sandıktan birinci parti olarak çıktı. Her şey yolunda giderse 1973 Cumhurbaşkanlığı seçiminde meclislerde mutlak çoğunluğa sahip olan AP cumhurbaşkanını seçebilecekti. Ancak işler beklenildiği gibi gitmedi. İlk olarak seçimlerden kısa süre sonra AP içinde başlayan tartışmalar partiden kopmaları ortaya çıkardı. İkinci olarak ülkede artan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar 12 Mart 1971'de muhtıra ile Demirel'i iktidardan uzaklaştırdı. Bundan sonra Türkiye yaklaşık otuz ay sürecek ara rejim dönemini yaşadı.

Bu çalışmanın odaklandığı 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi de askerler ve sivil siyasetçiler arasındaki çatışmalar sonunda ortaya çıkan "*uzlaşma*" sonucunda, emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlandı. Süreçte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler ordu içinde cuntacı bir kliğin desteğiyle Cumhurbaşkanlığı için görevinden istifa etti. Basın, siyasi partiler (AP, CHP, CGP) ve ordu içinde destekçilerinin varlığına rağmen cumhurbaşkanı seçilemedi. Kanaatimizce bunun temelinde muhtırada imzasının olması vardı. Gerek AP gerekse de CHP liderleri 1973 seçimlerinde halka bir muhtıracıyı bu makama getirmiş olmayı anlatamayacakları için süreci krize çevirdi. Sonunda orduyla anlaşarak Korutürk bu makama getirildi.

Korutürk'ün de asker kökenli olduğu dikkate alınırsa ordunun Türk siyasal hayatındaki etkinliğinin devam ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Öztürk'ünde ifade ettiği gibi, Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmemesinin; Genelkurmay Başkanlığının Cumhurbaşkanlığına gelmek için gerekli bir aşama olmadığını ortaya koyduğu, bu tür yanlış bir uygulamanın süreklilik arz etmesini önlediği ve bu

bakımdan demokratik geleneğin yerleşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir[103].

1973 yılı başıyla birlikte değişen dış ve iç şartlar ara rejim döneminin sona erdiğini gösteriyordu. Bununla birlikte AP ve CHP'nin yeni darbe kaygısı daha da önemlisi aynı yılın sonbaharında gerçekleşecek genel seçimleri düşünmeleri ayrıca ordunun cumhurbaşkanlığı makamında kendi içinden bir ismi görme isteği söz konusu seçim sürecini krize dönüştürdü. Sonuç olarak 27 Mayıstan yaklaşık on beş yıl sonra cumhurbaşkanının seçimi konusunda belirleyici gücün sivil siyaset kurumu yerine ordunun olması vesayetçi demokrasi anlayışının bir göstergesidir.

[103]Osman Metin, Ordu ve Politika, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000, s. 84.

KAYNAKÇA

1.Araştırma-İnceleme Eserler

Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.

---------- (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Akın, R. (2009). Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimi (1923-2007), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Akyaz, D. (2002). Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara.

Altuğ, K. (1991). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Yılmaz Yayınları, İstanbul.

Aktan, C. A. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Orion Kitabevi, Ankara.

Anadol, C. (2004). Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti, Yeniden Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul.

Arcayürek, C. (1985). Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951), Bilgi Yayınevi, Ankara.

---------- (1985). Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara.

---------- (1985), Çankaya'ya Giden Yol (1971-1973), Bilgi Yayınevi, Ankara.

---------- (1990). Demokrasi Dur: 12 Eylül 1980, Ankara, Bilgi Yayınevi.

---------- (2007). Çankaya (Gelenler Gidenler), Detay Yayıncılık, İstanbul.

Arslan, M. (2019). Süleyman Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul.

Avcı, S. O. (1999). Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım, Kaya Matbaası, İstanbul.

Avşar, A. (1998). Bir Partinin Kapatılmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi, İstanbul.

Ayata, A. G. (1992). CHP (Örgüt ve İdeoloji), (Çev. Belkıs Tarhan ve Nüvit Tarhan), Gündoğan Yayınları, Ankara.

Aydemir, T. (2010). Hatıratım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Aydın, S. – Taşkın, T. (2014). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bakşık, Ş. (2009). CHP ile Bir Ömür, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
Başgil, A. F. (1990). Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
Batur, M. (1985). Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınları.
Bila B. (2008). CHP (1919-2009), Doğan Kitap, İstanbul.
Birand, M. A. – Dündar C. – Çaplı B. (2016). Demir Kırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Can Yayınları, İstanbul.
Cılızoğlu, T. (2017). Kâmil Kırıkoğlu İnönü ve Ecevit'i Anlatıyor, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
Cinisli, R. (2017). Bir Devrin Hafızası, Doğan Kitap, İstanbul.
Cizre, Ü. (2002). AP – Ordu İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul.
Coşkun, S. (1995). Türkiye'de Politika (1920-1995), Cem Yayınevi, İstanbul.
Çaha, Ö. (2008). Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler, Profil Yayınları, Ankara.
Çaylak, A. (2010). Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi, ATAM Yay., Ankara.
Çevik, Z. (2002). Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923), ATAM Yayınları, Ankara.
Çufalı, M. (2004). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950), Babil Yayıncılık, Ankara.
Dahl, R. A. (2010). Demokrasi Üzerine, (Çev. Betül Kadıoğlu), Phoenix Yayınları, Ankara.
Demir, Y. (2017). Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri, Andaç Yay. , Ankara.
Demirel, H. (1977). 12 Mart'ın İçyüzü, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
Demirel, T. (2011). Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Duman, S. (2010). Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri, Berikan Yayınevi, Ankara.
Dursun, D. (2006). "Türk Siyasetinde 'Merkez' ve 'Çevre' Eksenleri Arasında Seyreden Değişim Sürecinde Seçimlerin Rolü", Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, S: 12, 2006/1, s. 124-133.
Dursun, D. (2003). 12 Mart, Şehir Yayınları, İstanbul.
---------- (2018). Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
Ekinci, N. (1997). Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Emrence, C. (2006). 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul.
Erdem, E. E. (2017). "Cevdet Sunay", Türkiye'nin 1960'lı Yılları, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul.
Erim, N. (2005). Günlükler (1925-1979), C: 2, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
Fedayi, C- Çelik, V. (2012). "12 Mart Döneminde CHP: Sol CHP'nin Darbe İle İmtihanı", Sosyal Demokrasi Okumaları, Ed. İbrahim Sarıtaş, Orion Kitabevi, Ankara, s. 225-250.
Gevgili, A. (1983). Türkiye'de 1971 Rejimi, Milliyet Yayınları, İstanbul.
---------- (1987). Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul.
Güleçyüz, K. (2015). Süleyman Demirel, İslam-Demokrasi-Laiklik, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.
Gülen, A. (2018). Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
Günay, G – Tuna A. (2021). Muhtıradan Darbeye Türkiye'de Siyasetin Açıklamalı Kronolojisi (1971 – 1982), Literatür Yayınları, İstanbul.
Güven, T. Y. (2005). Demirelli Yıllar (1964-1980), Emel Matbaacılık, Ankara.
Hale, W. (1996). 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.
Huntington, S. (1996). Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara.
İsen, C. K. (1964). 22 Şubat- 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal, Tan Matbaası, İstanbul.
Kalkandelen, Z. (2011). İdris Küçükömer'in Tezleri İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
Karataş, M. (2021). "Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı Arifesinde İç Siyasette Birlik Oluşturma Çabası Üzerine Bir Değerlendirme", 5. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi (17 Ağustos 2021, Ankara-Türkiye), (Ed. Mehmet Ali Türkmenoğlu), İksad Yayınevi, Ankara, s. 90-103.
Karatepe, Ş. (1999). Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul.
Karavelioğlu, K. (2007). Bir Devrim İki Darbe (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül…), Gürer Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2012). Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012), (Yay. Haz. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul.
Kazancıgil, A. (2000). "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul.
Kili, S. (1976). 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Koçaş, S. (1977). Atatürk'ten 12 Mart'a, C: 3. Doğuş Matbaası, İstanbul.
---------- (1978). 12 Mart Anıları, Cem-May Dağıtım, İstanbul.
Maraşlı, E. (2008). Balans Ayarları/Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul.
---------- (2015). Türkiye'de Askeri Darbe Teşebbüsleri, Bilge Oğuz Yayınları İstanbul.
---------- (2017). Çankaya Sancıları Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Yaşananlar, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.
Mardin, Ş. (2000). "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez – Çevre İlişkileri", Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul.
Metin, O. (2000). Ordu ve Politika, Gündoğan Yayınları, Ankara.
Okçu, M – Aktel M, (2001). "İrade Savaşı: Altıncı Cumhurbaşkanlığı Seçimi", SDÜ İİBF Dergisi, C: 6, S: 2, s. 233-251.
Öngider, S. (2006). Çankaya'nın Bütün Adamları, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
Özbudun, E. (1993). Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Örülü, E. (1966). 3 İhtilalin Hikâyesi, Milli Ülkü Yayınevi, Konya.
Özbudun, E. (2007). Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller, (Çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul.
---------- (2012). 1924 Anayasası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Özdemir, H. (1994). Ordunun Olağandışı Rolü, İz Yayıncılık, İstanbul.
---------- (2007). Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Öztuna, Y.- Gökdemir, A. (1987). Türkiye'de Askeri Müdahaleler, Tercüman Yayınları, İstanbul.

Sanal, T. (1995). Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti, Sim Matbaası, Ankara.
Schmidt, M. G. (2001). Demokrasi Kuramlarına Giriş, Çev. M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
Sıvış, E. (2019). Türk Demokrasisinin Sıfır Noktası Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
Soysal, M. (1969). 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınları, İstanbul.
Sunay, C. (2010). Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası), Orion Kitabevi, Ankara.
Tanör, B. (1998). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
Tekil, F. (1978). Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel, Göktürk Yayınları, İstanbul.
Timur, T. (2020). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara.
Tokatlı, O. (2000). Kaybolan Yıllar (1961-1973), Doğan Kitap, İstanbul.
Tombuş, İ. (1997). Politikada 41 Yıl (1946-1987), İzgi Yayınları, Ankara.
Torun, Y. (2014). Demokrasi ve Cumhuriyet, Orion Kitabevi, Ankara.
Toker, M. (1971). Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu, Akis Yayınları, Ankara.
---------- (1990). Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950), Bilgi Yayınevi, Ankara.
Toker, M. (1993). İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973), Bilgi Yayınevi, Ankara.
Turgut, H. (1992). Demirel'in Dünyası, ABC Yayınları, İstanbul.
Yazıcı, S. (1997). Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara.
---------- (2012). Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Yeşil, A. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cedit Neşriyat, Ankara.
Yetkin, Ç. (1982). Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, İstanbul.
Yılmaz, E. (2008). Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları (1946-1950), Birey Yayıncılık, İstanbul.

Yücel, M. S. (2001). Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul.
---------- (2016). Çankaya'dan Beştepe'ye Türkiye'de Cumhurbaşkanı Seçimleri, Ülke Yayınları, İstanbul.
Zürcher, E. J. (1992). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (Çev. Gül Çağalı Güven), Bağlam Yayınları, İstanbul.

2. Gazeteler

Cumhuriyet
Hürriyet
Milliyet
Son Havadis